

ΟΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ
ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
(2^{ΟΣ} - 14^{ΟΣ} ΑΙΩΝΑΣ)

ΕΠΟ12 ΓΕΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΠΡΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2007

Περιεχόμενα

1. Πρόλογος.....	3
2. Από τη ρωμαϊκή πόλη στην πόλη του επισκόπου.....	3
3. Η αναγέννηση των πόλεων με τη βοήθεια του εμπορίου και της αύξησης του πληθυσμού.....	5
4. Ίδιοι τόποι, νέες πόλεις.....	7
5. Επίλογος.....	8
Βιβλιογραφία.....	10

Εκφώνηση εργασίας:

“Επειτα, θα συνεχίσω την Ιστορία μου μιλώντας το ίδιο για τις μικρές όσο και για τις μεγάλες πόλεις, γιατί από αυτές που κάποτε ήταν μεγάλες οι περισσότερες έγιναν ασημαντες, και όσες κάποτε ήταν μικρές αποδείχτηκαν στην εποχή μου σπουδαίες. Ξέροντας, συνεπώς, ότι η ανθρώπινη ευημερία δεν μένει ποτέ για πολύ στον ίδιο τόπο, θα δώσω ίση προσοχή σε όλες τις πόλεις”

(Ηρόδοτος, *Ιστορία Ι: Κλειώ*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1992, σελ. 31)

Σχολιάστε το παραπάνω απόσπασμα συσχετίζοντάς το με τις γεωγραφικές μεταμορφώσεις του Ευρωπαϊκού αστικού συστήματος. Μπορείτε να επιλέξετε κάποια περιοχή της Ευρώπης (π.χ. Νότια ή Δυτική κλπ) ή να αναφερθείτε σε μεγαλύτερη έκταση, και να εξετάσετε τους λόγους ανόδου ή πτώσης ορισμένων πόλεων στο πλαίσιο του ευρύτερου συστήματος κατά τη μακρά ιστορική περίοδο από την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μέχρι τον ύστερο Μεσαίωνα (2^{ος}-14^{ος} αιώνας).

1. Πρόλογος

Στο κείμενο αυτό θα δούμε πώς η άποψη του Ηροδότου ότι «η ευημερία δεν μένει ποτέ για πολύ στον ίδιο τόπο» βρίσκει εφαρμογή στις μεταμορφώσεις του αστικού συστήματος της Ευρώπης από τον 2^ο μέχρι τον 14^ο αιώνα. Στο πρώτο μέρος θα εξετάσουμε τις επιπτώσεις των βαρβαρικών εισβολών στον αστικό ιστό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και πώς οι πόλεις που γλίτωσαν από την καταστροφή διατήρησαν μια συνέχεια, έστω και με διαφορετικό χαρακτήρα, της αστικής ζωής. Στο δεύτερο μέρος θα δούμε τους λόγους που ανέστρεψαν την τάση προς αγροτοποίηση και οδήγησαν στην αναγέννηση παλαιών πόλεων και στη δημιουργία νέων. Θα σχολιάσουμε τέλος την κατάσταση όπως αυτή διαμορφώνεται κατά τον 14^ο αιώνα, καθώς και κατά πόσο οι πόλεις του ύστερου Μεσαίωνα είναι συνέχεια των πόλεων της κλασικής εποχής.

2. Από τη ρωμαϊκή πόλη στην πόλη του επισκόπου.

Στον κλασικό κόσμο η πόλη αποτελεί ένα διοικητικό κέντρο που ρυθμίζει τις θεσμικές σχέσεις και την οργάνωση των εδαφών. Η ελληνική πόλη χαρακτηρίζεται από τον Benevolo ως «ανοιχτή πόλη», χαρακτηριστικό που το βλέπουμε και πάλι στις πόλεις του ρωμαϊκού κόσμου, καθώς υπό την προστασία της Pax Romana οι πόλεις αναπτύσσονται ελεύθερα, χωρίς την ανάγκη οχυρώσεων και αποτελούν μέρος ενός ενιαίου ορθολογικού λειτουργικού σχεδίου που εξαπλώνεται και στην ύπαιθρο. Από τον 3^ο αιώνα, οι εισβολές των βαρβάρων και η εξασθένηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επιβάλλουν την οχύρωση των πόλεων. Οι πόλεις δεν είναι πλέον ασφαλείς, αλλά είναι πιο σημαντικές ως μέρη όπου θα μπορούσε να διατηρηθεί η απειλούμενη πολιτειακή λειτουργία (Benevolo, 1997).

Όμως μέχρι τον 5^ο αιώνα ο πολιτικός χάρτης της Δύσης έχει αλλάξει ριζικά. Το 410 ο Αλάριχος καταλαμβάνει και λεηλατεί την Ρώμη. Το 476 ο Οδόακρος καθαιρεί τον Ρωμύλο, τον τελευταίο Ρωμαίο αυτοκράτορα και στέλνει τα εμβλήματα του αυτοκράτορα της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη. Οι τελευταίες μεγάλες προσωπικότητες της δυτικής Αυτοκρατορίας πεθαίνουν τον 5^ο αιώνα: ο Αέτιος, ο Στάγκριος, ο Στηλίων, ο Οδόακρος (Le Goff, 1993). Μέχρι τον 7^ο αιώνα η μορφή των πόλεων της Ευρώπης είχε αλλάξει σημαντικά. Οι γνώμες δίστανται σχετικά με το πόσο μεγάλη ήταν αυτή η αλλαγή: οι «γερμανιστές» υποστηρίζουν ότι το αστικό τοπίο του 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα σχηματίστηκε κυρίως από τους γερμανικής καταγωγής εισβολείς. Οι «ρωμανιστές» θεωρούν ότι οι αλλαγές δεν ήταν τόσο μεγάλες μια και τα ίδια μέρη εξακολουθούσαν να κατοικούνται.

Ο Pounds βρίσκει αληθείς και τις δύο απόψεις ανάλογα με την περιοχή (Pounds, 2001). Ο Le Goff φαίνεται να συμφωνεί με αυτήν την άποψη, με τη βοήθεια του Jean Dhondt: επισημαίνει

το γεγονός ότι, εξ' αιτίας της αποδιοργάνωσης των συναλλαγών ο ρωμαϊκός δρόμος, βασικό στοιχείο του αρχαίου εμπορικού δικτύου, παρακμάζει και τη θέση του παίρνουν φυσικοί δρόμοι, δηλαδή οι πλωτοί ποταμοί. Έτσι, πόλεις όπως οι Κάσσελ και Μπαβαί που ήταν σημαντικοί κόμβοι κατά την ρωμαϊκή εποχή παρακμάζουν και δίνουν τη θέση τους σε πόλεις που βρίσκονται σε ποτάμια, όπως το Μάαστριχτ που βρίσκεται πάνω στον Μεύση.

Η αποδιοργάνωση του οικονομικού δικτύου και των εμπορικών οδών που ήταν αποτέλεσμα των βαρβαρικών εισβολών έχουν ως αποτέλεσμα τον εξαγροτισμό των πληθυσμών. Οι πόλεις ως διοικητικά κέντρα ήταν εξαρτημένες από τις εισαγωγές· όταν ο πλούτος τους λειτούργησε ως δόλωμα για τους εισβολείς που τις λεηλάτησαν και τα εμπορεύματα έπαψαν να τροφοδοτούν την αστική αγορά, ο πληθυσμός άρχισε να εγκαταλείπει τις πόλεις και να μετακινείται προς τους τόπους παραγωγής. Η κοινωνική και οικονομική ζωή οδηγείται έτσι στον εξαγροτισμό και οι πόλεις παρακμάζουν, άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο, αλλάζοντας παράλληλα ρόλο και χαρακτήρα (Le Goff, 1993).

Ήδη από τον 3^ο αιώνα η εκκλησία σχεδόν ταυτίζει τη διοικητική της οργάνωση με τις διοικητικές περιφέρειες των ρωμαϊκών πόλεων. Έτσι, καθώς η διοικητική και εμπορική σημασία των πόλεων έφθινε όλο και περισσότερο, η παρουσία των επισκόπων ήταν ο παράγοντας που σύμφωνα με τον Pirenne έσωσε τις πόλεις όπου υπήρχαν εγκατεστημένοι επίσκοποι από την καταστροφή (Pirenne, 2003). Η παρακμή των αστικών λειτουργιών και η απουσία πολιτικής διοίκησης ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τη θέση των επισκόπων στις πόλεις, δίνοντάς τους κοσμικές εξουσίες (Pounds, 2001). Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα η Ρώμη: ήδη από τον 4^ο αιώνα έπαψε να είναι πρωτεύουσα καθώς οι αυτοκράτορες την εγκατέλειψαν για τη Ραβένα και για την Κωνσταντινούπολη. Η Ρώμη έπαψε να είναι η αυτοκρατορική πόλη, ήταν όμως πλέον η παπική πόλη, εξασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια της αστικής ζωής (Pirenne, 2003).

Με παρόμοιο τρόπο συνεχίστηκε η αστική ζωή και σε άλλες πόλεις. Καθώς τον 7^ο αιώνα το διεθνές εμπόριο σχεδόν σταματά, επικρατεί η αυτόνομη κοινωνική οργάνωση γύρω από τα μεγάλα αγροκτήματα (Berstein & Milza, 1997). Ο πληθυσμός και ο πλούτος των πόλεων μειώνεται, όμως η ισχύς και το κύρος των επισκόπων αυξάνεται. Τον 9^ο αιώνα, το κέντρο της διοίκησης ήταν το πρόσωπο του κόμη, ο οποίος διέτρεχε συνεχώς την περιφέρειά του. Αντίθετα, η εκκλησιαστική τάξη επιβάλλει τη μονιμότητα της κατοικίας του επισκόπου. Οι πόλεις έτσι μετατρέπονται σε κέντρα εκκλησιαστικής διοίκησης (Pirenne, 2003).

Η συνέχεια αυτή βέβαια δεν είναι η ίδια για όλες τις περιοχές της Ευρώπης και ακόμα και οι πόλεις που δεν έπαψαν ποτέ να κατοικούνται αλλάζουν μορφή και χαρακτήρα. Η αλλαγή για παράδειγμα του χαρακτήρα της Ρώμης που αναφέρεται παραπάνω, συνοδεύεται από αλλαγές στη μορφή της πόλης: οι κάτοικοι συγκεντρώνονται στα πεδινά στις όχθες του ποταμού, ενώ

το κέντρο της πόλης, η Αγορά και τα μεγάλα αρχαία οικοδομήματα βρίσκονται στο περιθώριο (Benevolo, 1997).

Ενώ οι πόλεις της Ισπανίας και της Ιταλίας διατηρούν τη σημασία τους, ακόμα και αλλάζοντας χαρακτήρα και μορφή, σε άλλες περιοχές δεν συμβαίνει το ίδιο. Στη Μεγάλη Βρετανία οι πόλεις εξαφανίζονται σχεδόν ολοκληρωτικά· στη Γαλατία οι περισσότερες πόλεις επιβιώνουν σε μια μορφή συρρικνωμένου οχυρού. Άλλες πόλεις πάλι ακμάζουν και παρακμάζουν λόγω της εγκατάστασης εκεί των πρωτευουσών των βαρβάρων βασιλιάδων (Berstein & Milza, 1997). Η Αιξ-Λα-Σαπέλ αποκτά μια προσωρινή λάμψη επί Καρλομάγνου καθώς ήταν η αγαπημένη του κατοικία, όμως ξαναπέφτει σε αφάνεια στα τέλη της βασιλείας του Λουδοβίκου του Ευγενούς (Pirenne, 2003). Η Ραβένα γίνεται η πρωτεύουσα των Οστρογότθων, οι οποίοι αναστηλώνουν τις θέρμες και το θέατρο, όμως τον 8^ο αιώνα παρακμάζει και μετατρέπεται σταδιακά σε επαρχιακή πόλη (Benevolo, 1997).

Παρ' όλες τις κατά τόπους διαφοροποιήσεις όμως, το συμπέρασμα είναι πως οι πόλεις της δύσης στο διάστημα που ακολουθεί τις εισβολές και μέχρι τον 10^ο περίπου αιώνα ακολουθούν μια αργή πορεία παρακμής. Οι παλιές μεγάλες πόλεις δεν μπορούν να λειτουργήσουν καθώς εκλείπουν οι τεχνικές, οικονομικές και διοικητικές προϋποθέσεις. Ο Benevolo όμως διακρίνει σε αυτούς τους «σκοτεινούς αιώνες» τη βάση ενός νέου υλικού και πνευματικού πολιτισμού που θα οδηγήσει την Ευρώπη στη νέα ιστορική πραγματικότητα (Benevolo, 1997).

3. Η αναγέννηση των πόλεων με τη βοήθεια του εμπορίου και της αύξησης του πληθυσμού.

Η φθίνουσα πορεία των πόλεων αρχίζει να αντιστρέφεται από τα τέλη του 10^{ου} αιώνα και τις αρχές του 11^{ου}. Αυτήν την εποχή παρατηρείται μια αύξηση του αριθμού των κατοίκων που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «δημογραφική έκρηξη» (Berstein & Milza, 1997). Οι αιτίες δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Ο Pounds αναφέρει ενδεικτικά το τέλος των εισβολών, καθώς και την ελάττωση της συχνότητας των επιδημιών και των λιμών. Αναφέρει επίσης ως παράγοντα της πληθυσμιακής αύξησης την αφθονία της γης που ήταν διαθέσιμη για εκχερσώσεις και καλλιέργεια (Pounds, 2001). Οι Berstein & Milza θεωρούν τις εκχερσώσεις όχι αίτιο, αλλά αποτέλεσμα αυτής της αύξησης του πληθυσμού, καθώς υπάρχει η ανάγκη να τραφεί μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων. Μια άλλη άποψη προσθέτει την επίδραση της κλιματολογικής αλλαγής από τον 10^ο αιώνα στο βόρειο ημισφαίριο που έχει ως αποτέλεσμα την άνοδο της στάθμης των υδάτων, βελτίωση της ποιότητας των εδαφών και τακτική ηλιοφάνεια (Berstein & Milza, 1997). Όποιες και αν ήταν οι αιτίες, το αποτέλεσμα είναι ότι η αύξηση της παραγωγής δίνει τη δυνατότητα στους παραγωγούς να συμμετέχουν στην οικονομία της παραγωγής και έτσι εξασφαλίζουν τον ανεφοδιασμό των αστικών κέντρων.

Επιπλέον, νέες πόλεις αρχίζουν να θεμελιώνονται, μια τάση που κορυφώνεται μέχρι το τέλος του 13^{ου} αιώνα και μετά εξασθενεί. Οι πόλεις είχαν αρχίσει να γίνονται επικερδείς επιχειρήσεις για τους άρχοντες οι οποίοι, βλέποντας το κέρδος που θα μπορούσαν να έχουν από τα ενοίκια και τους φόρους, ενθάρρυναν την ίδρυση νέων πόλεων. Άλλες πάλι δημιουργήθηκαν καθώς οι έμποροι συγκεντρώνονταν γύρω από έναν πυρήνα που θα μπορούσε να τους παρέχει κάποια μορφή προστασίας. Ο Pounds αναφέρει ως παράδειγμα την περίπτωση της πόλης της Bruges, η οποία αναπτύχθηκε γύρω από το κάστρο του κόμη της Φλάνδρας (Pounds, 2001).

Ο Pirenne θεωρεί ότι η εμπορική δραστηριότητα στη Μεσόγειο είχε εκμηδενιστεί εξ' αιτίας της ισλαμικής εισβολής, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα και την εξαφάνιση των τελευταίων ιχνών της αστικής ζωής και το πέρασμα των πόλεων στα χέρια των επισκόπων. Αντίστοιχα, όταν υποχώρησε η κυριαρχία των Αράβων στη Μεσόγειο, το εμπόριο ανέκαμψε και οι πόλεις άρχισαν πάλι να αναπτύσσονται, καθώς ένα πλήθος περιπλανώμενων τυχοδιωκτών που στο φεουδαρχικό κοινωνικό σύστημα των προηγούμενων αιώνων ζούσαν από ελεημοσύνες, ληστείες ή ως μισθοφόροι, γίνονται οι πρώτοι μύστες του εμπορίου (Pirenne, 2003).

Αυτήν την άποψη του Pirenne αμφισβητούν εν μέρει μεταγενέστεροι ιστορικοί. Ο Le Goff αναφέρει την υπόθεση του Maurice Lombard που αντιστρέφει τη θεωρία του Pirenne: οι αστικές καταναλωτικές μητροπόλεις του μουσουλμανικού κόσμου συμβάλουν με την ζήτηση πρώτων υλών στην οικονομική αφύπνιση της Δύσης (Le Goff, 1993). Οι Berstein & Milza επιχειρηματολογούν ενάντια στην ιδέα των περιπλανώμενων ξένων που εποικίζουν τις παλιές πόλεις εξ' αιτίας του εμπορίου, θεωρώντας ότι οι έμποροι είναι μέλη πλούσιων οικογενειών της περιοχής, του επισκοπικού περιβάλλοντος ή πλούσιοι αγρότες και βιοτέχνες που έρχονται να εγκατασταθούν στην πόλη (Berstein & Milza, 1997). Κανείς όμως δεν αμφισβητεί ότι η ανάκαμψη του εμπορίου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλεων μετά τον 10^ο αιώνα.

Ο τρόπος που το εμπόριο επέδρασε στην ανάπτυξη των πόλεων είχε άμεση σχέση με τα γεωγραφικά δεδομένα, αλλά και με άλλες παραμέτρους. Η Βενετία για παράδειγμα, η οποία παραμένει ανεπηρέαστη από τις φεουδαρχικές σχέσεις της ηπείρου (Benevolo, 1997), διατηρεί τις εμπορικές της σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη, αποτελώντας έναν απομονωμένο σταθμό του Βυζαντίου. Από τον 8^ο ήδη αιώνα η Βενετία φροντίζει για τον επισιτισμό της Κωνσταντινούπολης και τον 9^ο αιώνα οι Ενετοί επισκέπτονται όλο και πιο συχνά πόλεις του ισλαμικού κόσμου, συνάπτοντας εμπορικές συμφωνίες που τους εξασφαλίζουν προνομιακές εμπορικές σχέσεις με το Ισλάμ. Όταν τον 11^ο αιώνα το εμπόριο ανακάμπτει, η ισχύς και ο πλούτος της Βενετίας αυξάνονται θεαματικά. Έτσι, οι χέρσες νησίδες της λιμνοθάλασσας όπου κατέφυγαν οι πρώτοι κάτοικοι της πόλης τον 5^ο και 6^ο αιώνα αναζητώντας καταφύγιο

από τις εισβολές, τον 12^ο αιώνα έχουν μεταμορφωθεί σε μια πόλη-κράτος που κυριαρχεί με τον στόλο της στη Μεσόγειο (Pirenne, 2003).

Ο άλλος πόλος της ανάπτυξης του εμπορίου ήταν κατά τον Pirenne η Φλάνδρα. Εξ' αιτίας της γεωγραφικής της θέσης η Φλάνδρα αποτελούσε κομβική περιοχή για τη ναυσιπλοΐα του βορρά. Επιπλέον, η ύπαρξη μιας γηγενούς βιομηχανίας υφασμάτων προμηθεύει τα σκάφη που έφταναν ως εκεί με ένα πολύτιμο φορτίο για την επιστροφή (Pirenne, 2003). Το ενδιαφέρον στην περίπτωση της Φλάνδρας είναι, όπως σημειώνει ο Rounds, ότι πρόκειται για μια περιοχή που είχε κατοικηθεί ελάχιστα από τους Ρωμαίους και την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν μια ακριτική περιοχή. Έτσι, έως τον 13^ο αιώνα είχε εξελιχθεί στην πιο ανεπτυγμένη αστική ζώνη βορείως των Άλπεων χωρίς να οφείλει σχεδόν τίποτα στη ρωμαϊκή αστική ζωή. Ανάμεσα σε αυτούς τους δύο πόλους, την Φλάνδρα και τη βόρεια Ιταλία, αναπτύχθηκαν εμπορικοί δρόμοι για το μεταξύ τους εμπόριο που είχαν ως αποτέλεσμα την αστικοποίηση των περιοχών απ' όπου περνούσαν, όπως για παράδειγμα η Ρηνανία (Rounds, 2001).

4. Ίδιοι τόποι, νέες πόλεις

Μέχρι τον 14^ο αιώνα λοιπόν, παρατηρείται μια ανάπτυξη των πόλεων που αντιστρέφει την τάση αγροτοποίησης του πρώιμου Μεσαίωνα. Αυτή η ανάπτυξη δεν ήταν παντού η ίδια. Ο Rounds επισημαίνει τρεις ζώνες ανάπτυξης: τη νότια Ευρώπη, όπου υπάρχουν αρκετές ομοιότητες με την ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλά και αρκετές αλλαγές στη σχετική σημασία των πόλεων· τις υπόλοιπες επαρχίες της Αυτοκρατορίας, όπου οι πόλεις έχασαν τον πληθυσμό τους και πολλές καταστράφηκαν· και την υπόλοιπη Ευρώπη, όπου οι πόλεις δημιουργούνται στο διάστημα από τον 9^ο έως τον 13^ο αιώνα, καθώς νωρίτερα δεν υπήρχε παράδοση αστικής ζωής (Rounds, 2001).

Ο Le Goff θέτει το ερώτημα κατά πόσο μπορούμε να πούμε ότι οι πόλεις του Μεσαίωνα αποτελούσαν συνέχεια των προγόνων τους. Ακόμα και στη βόρεια Ευρώπη, στις χώρες που εκχριστιανίστηκαν αργά, οι πόλεις του 13^{ου} αιώνα αποτελούν συνέχεια πρωτόγονων οικισμών. Στις πρώην ρωμαϊκές επαρχίες, οι πόλεις διατήρησαν τη λειτουργία τους εξ' αιτίας των επισκοπών, με πολύ μειωμένη την οικονομική και διοικητική σημασία τους. Στην Ιταλία, με την εξαίρεση της Ρώμης που και αυτή ακόμα ήταν μια μεγάλη επισκοπή, οι σημαντικές πόλεις δημιουργήθηκαν ή αναπτύχθηκαν σημαντικά κατά τον Μεσαίωνα. Ασπάζεται έτσι την άποψη του Pirenne περί ασυνέχειας της αστικής ζωής και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στον Μεσαίωνα οι πιο σημαντικές πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας είτε δεν υπάρχουν πια είτε έχουν περάσει σε δεύτερη μοίρα (Le Goff, 1993).

Με αυτήν την άποψη φαίνεται να συμφωνεί έστω και έμμεσα ο Rounds. Επισημαίνει τις αλλαγές στη σχετική σημασία των πόλεων της Ιταλίας, καθώς οι πόλεις της νότιας Ιταλίας

έχουν παρακμάσει σε αντίθεση με εκείνες της βόρειας Ιταλίας. Αναφέρεται επίσης στην ανάγκη για αναδόμηση της αστικής ζωής σε όσες πόλεις διατηρήθηκαν στις ρωμαϊκές επαρχίες (Rounds, 2001). Οι Berstein & Milza όπως είδαμε παραπάνω αμφισβητούν αν μέρει αυτήν την άποψη, ιδιαίτερα όσο αφορά την πληθυσμιακή συνέχεια (Berstein & Milza, 1997).

Όμως η ρήξη της οικιστικής συνέχειας δεν αμφισβητείται. Είδαμε νωρίτερα πώς άλλαξε ο χαρακτήρας της Ρώμης κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα καθώς οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τα παλιά κτίσματα και κατέβηκαν προς το ποτάμι. Αντίστοιχα και σε άλλες πόλεις, όπως για παράδειγμα η Μπολόνια, οι αρχές του Μεσαίωνα βρίσκουν μόνο ένα μικρό μέρος της πόλης να κατοικείται· καθώς η πόλη αναπτύσσεται ξανά, γίνεται μεγαλύτερη από την παλιά ρωμαϊκή πόλη. Η ανάπτυξη αυτή συνοδεύεται στην περίπτωση της Μπολόνια από διαδοχικές κατασκευές τειχών που περικλείουν όλο και μεγαλύτερες εκτάσεις, με την τελευταία σειρά τειχών της Μπολόνια να κτιζείται το 1380 (Benevolo, 1997). Η νέα μεσαιωνική πόλη δηλαδή δημιουργείται γύρω ή δίπλα από τον παλιό πυρήνα - ο Le Goff την χαρακτηρίζει «πόλη του προαστείου» (Le Goff, 1993:109). Αντίστοιχα, στις νέες πόλεις του βορρά τον ρόλο του πυρήνα παίζει ένα οικοδόμημα ή ίδρυμα, όπως στην περίπτωση της Bruges.

5. Επίλογος

Καθώς η δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία καταλύεται, η αστική ζωή γνωρίζει μια παρακμή που οδηγεί στη συρρίκνωση πολλών πόλεων ή ακόμα και στην καταστροφή τους σε ορισμένες περιοχές. Η εμπορική ζωή πέφτει σε λήθαργο, οι ρωμαϊκές οδοί εγκαταλείπονται και οι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις πόλεις για να επιστρέψουν στους τόπους παραγωγής. Η στροφή προς τη φεουδαρχία αφήνει τις περισσότερες πόλεις σχεδόν έρημες, με ένα μικρό μόνο μέρος τους να κατοικείται. Γράφει στις αρχές του 5^{ου} αιώνα ο Ορόσιος (Le Goff, 1993:43):

Ανάμεσα στα ερείπια των μεγάλων πόλεων, μονάχα σκόρπιες ομάδες αξιοθρήνητων πληθυσμών που μαρτυρούν τις περασμένες καταστροφές, πιστοποιούν για μας τα αλλοτινά ονόματα.

Αλλά ακόμα και πόλεις όπως η Ρώμη, που δεν παύει να είναι η Ρώμη, αλλάζουν μορφή και λειτουργία.

Όταν από τον 9^ο αιώνα η κατάσταση αντιστρέφεται, ο Ηρόδοτος επιβεβαιώνεται καθώς η ευημερία που χάθηκε με τις εισβολές δεν επιστρέφει στους ίδιους τόπους. Στην Ιταλία, που διατήρησε περισσότερο από άλλες περιοχές την αστική της δομή, οι πιο σημαντικές πόλεις βρίσκονται πλέον στον βορρά. Πόλεις που κατοικούνται ήδη από την εποχή των Ετρούσκων και των Ρωμαίων, όπως η Πίζα, αποκτούν ισχύ και λάμψη ενώ άλλες πόλεις γεννιούνται τον Μεσαίωνα, όπως η Βενετία. Στον βορρά, νέες πόλεις δημιουργούνται γύρω από κάστρα όπως

η Bruges ή σε σημεία που εξυπηρετούν το εμπόριο, όπως η Λυβέκκη (Benevolo, 1997).

Τα λόγια του Ηροδότου επιβεβαιώνονται και από την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί σε σχέση με τις «πόλεις των άλλων κόσμων» όπως τις χαρακτηρίζει ο Benevolo, δηλαδή τις πόλεις του Βυζαντίου και του Ισλάμ: πόλεις όπως η Κωνσταντινούπολη, η Κόρδοβα και το Παλέρμο που κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα βρίσκονταν στην ακμή τους, τον 13^ο αιώνα είναι *μητροπόλεις παρηκμασμένες και κατεστραμμένες* (Benevolo, 1997:131).

Από τις πόλεις του ρωμαϊκού κόσμου λοιπόν, μέσα από μια πορεία παρακμής και αναγέννησης φτάνουμε στις πόλεις του ύστερου Μεσαίωνα. Στα τέλη του 14^{ου} αιώνα η Ευρώπη θα γνωρίσει ακόμα μια κρίση εξ' αιτίας της βουβωνικής πανώλης, που θα οδηγήσει πολλές πόλεις ξανά στην ερήμωση. Όμως οι πόλεις αυτής της εποχής σχηματίζουν ήδη κατά ένα μεγάλο μέρος την αστική μορφή της Ευρώπης όπως έφτασε μέχρι τις μέρες μας.

Βιβλιογραφία

- Rounds, N.J.G. 2001. *Ιστορική Γεωγραφία της Ευρώπης* (μτφρ. Μ. Αλεξάκης, Μ. Κονομή, Α. Λογιάκη) τόμος Α΄, ΕΑΠ, Πάτρα
- Benevolo, L. 1997. *Η Πόλη στην Ευρώπη* (μτφρ. Α. Παπασταύρου), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Pirenne, H. 2003. *Οι Πόλεις του Μεσαίωνα* (μτφρ. Π. Μούτουλας), Βιβλιόραμα, Αθήνα
- Berstein S., Milza P. 1997. *Ιστορία της Ευρώπης 1 Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά κράτη 5ος - 18ος αιώνας* (μτφρ. Α. Δημητρακόπουλος), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- Le Goff, J. 1993. *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφρ. Ρ. Μπενβενίστε), Βάνιας, Θεσσαλονίκη

Είναι ελεύθερη:

- **η διανομή:** Η αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση στο κοινό του Έργου

- **να διασκευάσετε** —να υιοθετήσετε το έργο

Υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- **Αναφορά.** Θα πρέπει να κάνετε την αναφορά στο έργο με τον τρόπο όπως αυτός έχει οριστεί από το δημιουργό ή το χορηγούντα την άδεια (χωρίς όμως να εννοείται με οποιονδήποτε τρόπο ότι εγκρίνουν εσάς ή τη χρήση του έργου από εσάς).

- **Μη Εμπορική Χρήση.** Δε μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το έργο αυτό για εμπορικούς σκοπούς.

- **Παρόμοια διανομή.** Εάν αλλοιώσετε, τροποποιήσετε ή δημιουργήσετε περαιτέρω βασισμένοι στο έργο θα μπορείτε να διανείμετε το έργο που θα προκύψει μόνο με την ίδια ή παρόμοια άδεια.

- Για κάθε επαναχρησιμοποίηση ή διανομή, πρέπει να καταστήσετε σαφείς στους άλλους τους όρους της άδειας αυτού του Έργου. Ο καλύτερος τρόπος για να πράξετε αυτό είναι να δημιουργήσετε ένα σύνδεσμο με το διαδικτυακό τόπο της παρούσας άδειας.
- Κάθε ένας από τους παραπάνω όρους μπορεί να παρακαμφθεί εάν πάρετε άδεια από το δικαιούχο των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
- Τίποτα στην άδεια αυτή δεν αποδυναμώνει ή περιορίζει το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού.

